

1 Δεκεμβρίου 2015

Από τον Μακιαβέλι, στη σύγχρονη πολιτική... (Κωνσταντίνα Γογγάκη, Επ. Καθηγήτρια Παν/μίου Αθηνών)

/ [Πεμπτουσία](#)

Στους νέους χρόνους το σκηνικό της σχέσης ηθικής και πολιτικής έχει αλλάξει ριζικά. Χαρακτηριστικό προανάκρουσμα είναι το πρώτο βιβλίο ευρωπαϊκής πολιτικής φιλοσοφίας, «Ο Ηγεμών» του Niccolò Machiavelli, 16^{ος} αιώνας[1]. Το κίνητρο για τον Ηγεμόνα είναι η δύναμη, η δύναμη για τη δύναμη. Ο Machiavelli υποστηρίζει ότι στην πραγματική πολιτική κοινωνία οι άνθρωποι εξουσιάζονται από άλλους ανθρώπους, και πάντοτε κατέχονται από τα ίδια πάθη, και, ότι επομένως, υπάρχει μια νομοτέλεια στο τι γίνεται. Έξω από κάθε πολιτικό και ηθικό δισταγμό, ο σκοπός, που είναι η δημιουργία και διατήρηση ενός συγκεντρωτικού κράτους, αγιάζει

τα μέσα, ασχέτως του αν πρόκειται για καταπίεση, εγκλήματα ή σφαγές[2]

Στη σύγχρονη εποχή με την παρεμβολή της πολιτικής, η ηθική, ο νόμος και το δίκαιο συχνά συγκρούονται αδυσώπητα. Καθίσταται εμφανής μια προβληματική σχέση μεταξύ της ηθικής και της πολιτικής πρακτικής, καθώς η άσκηση της πολιτικής εξουσίας δεν συνοδεύεται πάντοτε από ηθικές επιφυλάξεις. Τουναντίον, η εμπειρία δείχνει μια αποσύνδεση της πολιτικής από ηθικά κριτήρια, ενώ ακόμη και υψηλά ιδανικά χρησιμοποιήθηκαν για την κάλυψη των πιο ανήθικων πράξεων[3]. Εξάλλου, όταν αρχίσει κανείς να κάνει αποδεκτή τη μείωση των ηθικών αναστολών στη συμπεριφορά του, τότε είναι απρόβλεπτο το έσχατο όριο το οποίο δεν πρέπει να υπερβεί.

Προσεγγίζοντας κανείς το φαινόμενο της έλλειψης ηθικής στην πολιτική, διαπιστώνει ότι υπάρχουν παράγοντες που, δρώντας ως διεγερτικές ουσίες στη συνείδηση ενός πολιτικού, λειτουργούν ως καταλύτης στην υπεραπλούστευση των ηθικών διλημμάτων του, όπως:

- 1. Η ατομική φιλοδοξία ή και η ματαιοδοξία, η οποία είναι αποτέλεσμα της αδυναμίας της ανθρώπινης φύσης να απαλλαγεί από τις μικρότητές της.*
- 2. Η «δυναμική της εξουσίας», η αρχή της δύναμης και της υποταγής, η οποία συναρπάζει με την αλαζονεία της τον πολιτικό.*
- 3. Η δημοσιότητα, που προβάλλει φιλάρεσκα τη δημόσια εικόνα του, της οποίας συχνά θύμα γίνεται πρώτα-πρώτα ο ίδιος.*
- 4. Η προσφερόμενη δυνατότητα απόκτησης χρημάτων και πλούτου, καθώς η αναγόρευση κάποιου σε πολιτικό όχι σπάνια σημαίνει την μετατροπή του σε Μίδα, που ό,τι αγγίζει μετατρέπεται σε χρυσό. Όλα μαζί λειτουργούν σαγηνευτικά, καλλιεργώντας την μικροαστική φαντασίωση της επερχόμενης «αίγλης» στη ζωή του.*

Εκτός από την ατομική ηθική, το υπάρχον κοινωνικό σύστημα αξιών, επίσης, επηρεάζει αρνητικά, καθώς προβάλλει ψευδεπίγραφες «αξίες» και επίπλαστες ανάγκες, οι οποίες αποδομούν την συνύπαρξη ηθικής και πολιτικής:

- 1. Η επιβολή των κάθε είδους επιφανειακών προτύπων, έχει ως αποτέλεσμα, παρά την ρηχή και καιροσκοπική παρουσία τους, την αναγωγή τους σε κοινωνικά «μεγέθη».*

2. Ο διάχυτος και ύπουλος σαν δηλητήριο ωφελιμισμός, ενισχύει τη διάθεση του πολιτικού για την επ' ωφελεία του ενασχόληση με την πολιτική δράση.
3. Ο ατομισμός, που κυριαρχεί ευρύτερα, οδηγώντας σε κοντοπρόθεσμες πολιτικές, χωρίς μακρόπνοο σχεδιασμό του μέλλοντος, διαλύει κάθε αξία της συλλογικότητας.
4. Ο νεοπλουτισμός, η γενικευμένη τάση για γρήγορη απόκτηση πλούτου, δια του οποίου επιθυμεί κανείς να μεταβεί σε ανώτερη κοινωνική τάξη, απαξιώνοντας αυτήν στην οποία ανήκε έως χθες, οδηγεί τελικά στην πλεονεξία.
5. Ο ανταγωνισμός, εξάλλου, η σφοδρή αναμέτρηση που κυριαρχεί σε κάθε τομέα της κοινωνικής ζωής με ανεξέλεγκτη πολλές φορές αντιπαλότητα, εκτρέφει μια γενικευμένη εχθρότητα αντί για την αναγνώριση της αξίας του Άλλου. Τα παραπάνω, συνδυαστικά, επιβεβαιώνουν στη συνείδηση του πολιτικού την αξία του ως προσώπου, λειτουργώντας σαν δημόσια απόδειξη της επιτυχίας του.

Στην Ελλάδα, ειδικά, η πολιτεία αντιμετωπίζει με προκλητική εύνοια τον πολιτικό. Η ενασχόληση με την πολιτική αναγνωρίζεται ως επικερδής καριέρα, προσφέρει προνόμια και αμοιβές, διαφοροποιώντας την καθημερινή ζωή των πολιτικών από κάθε άλλο κοινό θνητό. Οι ίδιοι οι πολιτικοί είναι εξαιρετικά γενναιόδωροι στη διαχείριση του δημοσίου χρήματος, όταν πρόκειται για τον εαυτό τους ή τους οικείους τους, συχνά καταλύοντας τη δημοκρατία, την ισότητα και την αξιοκρατία. Η κοινωνία, εθισμένη σ' ένα ευνοιοκρατικό και ψηφοθηρικό σύστημα κομματικής ολιγαρχίας, απέναντι στην χαλαρή ηθική συνείδηση των πολιτικών επιδεικνύει... χαλαρότητα.

Υπάρχει, έτσι, ένας φαύλος κύκλος, μια σιωπηρή συγκάλυψη, ένα είδος συλλογικής ενοχής και ανοχής απέναντι στην «κάστα» των πολιτικών. Κι αντί αυτοί να ηγούνται της κοινωνίας, αποτελώντας ηθικά μεγέθη, αντιθέτως, με θεμιτά και με αθέμιτα μέσα, αξιοποιούν την πολιτική τους θητεία ως ευκαιρία εξουσίας και καιροσκοπισμού. Η πολιτική ηθικολογία, όμως, καθώς και ο βερμπαλισμός έχουν κουράσει βαθιά τον πολίτη.

Η εφαρμογή της ηθικής επηρεάζεται, επιπλέον, και από το σύστημα της δικαιοσύνης. Η μη απόδοση ευθυνών καταργεί στην πράξη την ουσία της δικαιοσύνης και το κοινό αίσθημα δικαίου. Σχετικός είναι ο μύθος του Πλάτωνα για τον Γύγη. Όταν ο τελευταίος ανακαλύπτει ένα δαχτυλίδι, το οποίο φορώντας το καθίσταται αόρατος, γίνεται ένας άλλος άνθρωπος. Ο Γύγης, προστατευμένος

από τη δύναμη του δαχτυλιδιού και γνωρίζοντας ότι δεν θα τιμωρηθεί, προβαίνει σε αλλεπάλληλες αδικίες. Κλέβει, συνωμοτεί, συνευρίσκεται με τη βασίλισσα και φθάνει ακόμη και σε φόνο. Η βεβαιότητα της ατιμωρησίας, επομένως, απελευθερώνει τον κακό εαυτό του, και από το φως μεταβαίνει στο σκοτάδι της ανθρώπινης ψυχής. Ο Πλάτων υπονοεί ότι είναι ελάχιστοι εκείνοι, οι σώφρονες, οι οποίοι αν τους δινόταν η ευκαιρία να κάνουν άδικες πράξεις χωρίς να τιμωρηθούν, δεν θα αξιοποιούσαν αυτό το πλεονέκτημα.

Το παραπάνω συμπέρασμα είναι απογοητευτικό. Υπάρχουν, πάντως, σήμερα χώρες, όπως η Βόρεια Ευρώπη και η Ιαπωνία, όπου η σχέση μεταξύ πολιτικής, ηθικής και πολίτη είναι λειτουργική και υγιής. Ο πολιτικός στις χώρες αυτές θεωρείται ως εκφραστής των αναγκών του πολίτη, είναι έντιμος, άξιος της εμπιστοσύνης του κόσμου, και ενδιαφέρεται σε μεγάλο βαθμό για την πόλη και τους συνανθρώπους του. Η πολιτική θητεία εκεί δεν είναι μακρόχρονη, δεν είναι αποτέλεσμα οικογενειακών τζακιών, δεν αποτελεί επάγγελμα. Στην περίπτωση, μάλιστα, που προκύψει κάποια εμπλοκή ηθικού περιεχομένου, ο ενοχοποιημένος πολιτικός δεν διανοείται να μην παραιτηθεί αμέσως. Στην Ιαπωνία, μάλιστα, η ηθική συνείδηση και η δημόσια ευθύνη είναι τόσο ανεπτυγμένες, που για την εξιλέωσή του ο υποπέσας εις σφάλμα μπορεί να φθάσει ακόμη και σε χαρακίρι.

Υπάρχουν ορισμένες κοινωνίες που εμφανίζουν, επομένως, μια στενότερη σχέση μεταξύ ηθικής και πολιτικής, με θετικό πρόσημο ιδίως στον ανθρωπιστικό τομέα. Δεν υπάρχει, όμως, απόλυτη ηθική. Φαίνεται, γενικά, ότι ο άνθρωπος, παρά την μακρόχρονη πορεία του, δεν κατόρθωσε να διαμορφώσει μια ενιαία ηθική συνείδηση, που να είναι αποτελεσματικά αμυντική στον αλληλοσπαραγμό της ανθρώπινης κοινωνίας.

Η σύγχρονη διαπολιτιστική επικοινωνία μεταξύ των λαών και των εθνών, η διάδοση της παιδείας σ' όλο το κοινωνικό φάσμα και η ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας δεν μπόρεσαν να συμβάλλουν, ώστε νόμος, δίκαιο και ηθική να λειτουργούν ως συγκοινωνούντα δοχεία. Παρά την απουσία της απόλυτης ηθικής, υπάρχουν, ωστόσο, γενικοί όροι, όπως, η αποφυγή της σκληρότητας, του ρατσισμού, του εγκλήματος, της αδικίας και της απάτης, που δεν είναι θέματα προσωπικής εκτίμησης, αλλά απαραίτητοι όροι επιβίωσης και αξιοπρέπειας της κοινωνίας, σε τοπικό και σε πανανθρώπινο επίπεδο[4].

[1] *De Principatibus* (1513), ή *Il Principe* (1532), 5 χρόνια μετά το θάνατο του Machiavelli.

[2] Πβ. Max Horkheimer, *Απαρχές της αστικής φιλοσοφίας της ιστορίας*, μτφρ. Τ. Κονδύλης, Αθήνα, Κέδρος, 1989, σσ. 11-39.

[3] Η πολιτική ηθικολογία δεν είναι παρά η επίκληση του αυτονόητου, ότι δηλαδή η δημόσια στάση των πολιτικών πρέπει να είναι έντιμη, νόμιμη, αδιαφανής, κλπ.

[4] Andre Comte-Sponville (2003), *Καθρέφτες φιλοσοφίας*, μτφρ. Μάρως Σωτηροπούλου-Φιλίππου, Αθήνα, Κέδρος, σσ. 22-26.

Παρατήρηση: Το παρόν άρθρο, με πρωτότυπο τίτλο «*Παράγοντες που επηρεάζουν τη σχέση ηθικής και πολιτικής στο σύγχρονο κόσμο*» είναι το δεύτερο μέρος του εκτενέστερου κειμένου με γενικό τίτλο «*Η συνύπαρξη ηθικής και πολιτικής. Εφικτό όραμα ή ουτοπία;*» της Επ. Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Κωνσταντίνας Γογγάκη.